

דף ח

'אכסדרה לאורה נבדקת'. האחרונים כתבו לשמוע מדברי רש"י שבדוק האכסדרה לאורה לכתחילה, ומדובר ביום י"ג. ואכן כתב הפני-יהושע שגם לדעת הסוברים שבדיקה ביום י"ג אינה מועילה אף אם בדק לאור הנר, אכסדרה שאורה רב רשאי לבדוק ב"ג מפני שאז הבדיקה מעולה יותר מלאור הנר, וזריו נקרא (וכן כתב בספר חלב חטים. וע' בחדושי חת"ס תלג, ב. וכן יש לדייק מפשטות דברי הרמב"ן והר"ן). [ויש שצדדו בדעת רש"י שיכול אף לכתחלה לדחות בדיקת האכסדרה ליום י"ד, לבדוק לאור היום. ע' פרי חדש תלג, ברכת שמעון הערה ס].

ואולם כמה פוסקים כתבו שלכתחילה אין לבדוק האכסדרה ביום י"ג אלא בליל י"ד, כי חכמים תקנו וקבעו זמן לבדיקה, ואין לשנות הזמן, שאין לחלק בין ביעור לביעור (עב"ח תלג בשם המרדכי, וכן משמעות דברי רבנו ירוחם; מג"א וט"ו. וכן מובא במשנ"ב סק"ו).

והב"ח כתב בדעת הרמב"ם שרק בדיעבד אם בדק אכסדרה לאורה דין, אבל לכתחילה צריך נר. א. יש לתמוה שהפנ"י לא הזכיר כלום מדברי המג"א והט"ו, ונראה קצת שהבין אף לדבריהם שפיר דמי להקדים. וצ"ע. וע' גם בצ"ח.

ב. נראה לכאורה שאם ביתו גדול וקשה עליו לבדוק הכל בליל י"ד בדיקה הראויה, אפשר לבדוק חלקים מסוימים מקודם [וכדין היוצא מביתו קודם הפסח] ובלבד שיזוהר שלאותם מקומות שבדק כבר לא ייכנס חמץ והרי הם כמקומות שאין מכניסים בהם חמץ שאינם צריכים בדיקה ב"ד, וכן נוהג העולם כיום, אלא שאין די בכיבוד רק צריך בדיקה גמורה (תלג, יא), וכל שהוא מוודא שאין חמץ במקומות מסוימים – הריהו כבדוק. ולפי זה אפשר להעמיד דברי רש"י באופן כזה שבדוק האכסדרה באור יום לפני ליל י"ד.

[ועב"ח שהביא מהמרדכי (תקלה) שצריך לבדוק בליל י"ד אעפ"י שבדק לאור הנר בליל י"ג. ולפנינו במרדכי לא נמצא זאת. ונראה שנפלה ט"ס בב"ח וצ"ל 'ביום יג' ולא 'בליל'. וכן משמע מתוך הקשר הדברים בב"ח, וגם ממה שכתב 'או לאור החמה' משמע שעל בדיקת היום מיירי, ע"ש. וע' בחדושי אנשי שם (ב: בדפי הר"ף) שהביא בשם רש"ל שפשוט שאפשר לכתחילה לבדוק אור ל"ג. ובשער הציון (תלג אות יב) מובא שהרבה מקלים לבדוק לכתחילה אור ל"ג, ואף רבנו ירוחם שאוסר, לא אסר אלא לכתחילה. ולא מצאתי בלשון שהביאו הפוסקים מרבנו ירוחם שאוסר לבדוק לכתחילה אור ל"ג. ועכ"פ כשמשייר מקומות לבדוק בליל י"ד י"ל דלכו"ע שפיר דמי].

'כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה. כל מקום לאתווי מאי – לאתווי הא דתנו רבנן, חורי הבית העליונים והתחתונים...'. פירוש, 'מקום שאין מכניסים בו חמץ' משמע חדר שלם שאין רגילים להכניס בו חמץ, וכאן הוסיפו שגם מקום שהחמץ נכנס שם, אם יש שם חורים וכדו' שאין משתמשים בהם – אין החורים צריכים בדיקה, ואין אומרים אולי אירע במשך השנה שעמד על מקום גבוה או שחה ונשתמש גם בחורים (צ"ח).

'אי נימא מפני סכנת עקרב, כי משתמש היכי אישתמש' – אלא ודאי אין לחוש לעקרב במקום שתשישו נוח, שאין העקרב מצוי אלא במקום מוסתר (עפ"י תוס' ר"ד).

'לא צריכא דנפל'. רש"י פרש שנפל הכותל. והרי"ד פרש שהחמץ נפל בעומק החור בתוך הכותל, מקום שאין משתמשים שם מפני סכנת עקרב. ומקשה, והלא הוא כמבוער, כדין חמץ שנפלה עליו מפולת ואף בלא סכנת עקרב אין צריך לבער? ומתריך: שלא נפל עמוק כל כך ויכול אדם להכניס ורועו

וליסול אותו – הלכך אינו נחשב כמבוער וצריך בדיקה אילולא סכנת עקרב. אכן אם נתגלגל בעומק החור עד שאין אדם יכול להוציאו כלל – ודאי הוא כמבוער.

(ע"ב) 'היכא דשכיח היזיקא שאני, שנאמר ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני. ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך...' – ומתחילה לא אמר לו הקב"ה שיקח עגלת בקר – נראה לפי שבאמת מי שמפקיר עצמו באהבת הש"י למעלה מן הטבע האנושי, גם ההשגחה העליונה מגינה עליו בדרך הפלגה [וכמו רבי חנינא (בחולין ז):] שלא התיירא מכשפים, כי הליכותיו היו למעלה ממערכת חוקי הטבע של כחות הכישוף]. ובאמת מעלת שמואל גבוהה מאד כידוע ולא היה לו לירא מהליכות הטבע, אך מפני שהיה מצטער על העדר מלוכת שאול והיתה הליכתו למשוח את דוד בעצבות ובעל כרחו, משום כך היה ירא באותה שעה מהליכות הטבע, ומאחר שירא, השיבו הקב"ה לפי דרכו. ונראה שזה טעם דברי תנא קמא שאמר לבדוק את החמץ בחור שבין יהודי לנכרי – שאף על פי שבמקום שההזק מצוי יש חשש גם לשלוחי מצוה, זהו רק בשאר כל אדם אבל הנוהג למעלה מדרך הטבע אינו צריך לחוש. [ולכך כשהוכיחו משמואל שמקום דשכיח היזיקא שאני, לא הקשו 'תנא קמא מאי איכא למימר' – כי באמת גם תנא קמא מודה לכך כאמור] (מרומי שדה להנצי"ב ז"ל).
ע"ע בענין הדומה, במובא להלן נ: מדברי הר"ן.
עוד בענין הסתמכות על הנס לצדיק גמור הבטוח שייעשה לו נס, במובא ביוסף דעת קדושין כט.

'כלפי שאמרה תורה ולא יחמד איש את ארצך... אין לי אלא בהליכה, בחזרה מנין, תלמוד לומר ופנית בבקר והלכת לאהליך – מלמד שתלך ותמצא אהלך בשלום. וכי מאחר דאפילו בחזרה, בהליכה למה לי...'. ואם תאמר, מפני מה צריך לימוד מיוחד על החזרה והלא ממילא נשמע שלא ייזוק בגלל עלייתו לרגל. והרי מן הדין צריך לינה בירושלים, ואם כן כשלא מתעכב לצרכיו וחוזר מיד, הרי הוא בכלל ההבטחה שלא יזוק מעלייתו וימצא אהלו בשלום. ואפשר שאמנם אין צריך לימוד נוסף לענין עלייה לרגל שלא יזוק בחזרתו, אלא שגילתה התורה ללמד מכאן לשאר שלוחי מצוה בחזרתן (עפ"י ברכת שמעון, הערה סב. ע"ע"ש).

'כל אדם שיש לו קרקע עולה לרגל ושאין לו קרקע אין עולה לרגל' – הרמב"ם השמיט זאת. (והמארי כאן כתב שגם מי שאין לו קרקע עולה לרגל. וצ"ב). והראו אחרונים מקורות שונים המורים שגם מי שאין לו קרקע חייב, וכמותם נקט הרמב"ם להלכה. ע' בספרים המצוינים לעיל ג:
והגרא"נ נבנצל שליט"א פירש, על פי מה שמצינו שהמשנה (פאה ג, ו) מונה דינים התלויים בהמצאות קרקע כל שהוא; פאה ביכורים וכתובת פרוזבול, ואילו מצות ראייה אינה בכללם, רק בירושלמי מובאת ברייתא המוסיפה 'ראיון', ובעקבות זאת אמרו שם כמה אמוראים שמי שאין לו קרקע פטור מראיה. ואילו הרמב"ם השמיט זאת כדרכו לפסוק כהמשניות, והרי המשנה לא הזכירה ראיון.

ענינים וטעמים

'למה צדיקים דומין בפני שכינה – כנר בפני האבוקה'. לא אמרו 'כנר בפני החמה' – משום ש'שרגא בטיהרא מאי מהני' שמתבטל ומתכלל במקור האור שהוא השמש, אבל נר בפני אבוקה אינו מתבטל כי

הוא חלק ממנו וניכר בו אור בפני עצמו. על כן נמשלו הצדיקים כנר בפני אבוקה, לומר שגם בעת שתתגלה הבהירות מאורו של השי"ת ויתראה כי אין מציאות לבחירה ועבודה, בכל זאת ייראה מעשה הצדיקים שיגעו וסבלו בעולם הזה בעת ההסתר, להיות עבודתם נקראת על שמם (עפ"י בית יעקב נח ג, יט; צו א, טז ועוד – עפ"י הרה"ק מאיזביצא).

אמר הרבי ר' דוב בער ממעזריץ: המשיל אורה של שכינה לאבוקה, מפני שאמרו בסמוך אבוקה אורה לאחריה ומקטף קטופי, ורומז על הבורא ית' שאורו אין סוף ואילו היה אורו מאיר בכל עצמתו, הלא היו כל העולמות כולם וכל הנבראים בטלים ממציאיותם ממש, רק שהוא יתב' מצמצם שכינתו וקדושתו כפי כח כל נברא כדי שיוכל כל אחד לקבל אורו וחיותו. וזהו 'אורה לאחריה' – שאי אפשר להשיג קדושתו כי אם בדרך אחוריים. 'ומקטף קטופי' – שהקדושה אינה שופעת בתמידות כאחת אלא מעט מעט בהפסקות, 'מטי ולא מטי' (= נוגע ואינו נוגע).

אבל הצדיקים, לאחר שכבר נדלק אור האבוקה בהם, צריכים לקדש ולטהר עצמם תמיד עם מחשבתם בו יתברך, כדמיון הנר המושך אור ללא הפסק.

[ובזה יש לפרש אומרים 'והייתם קדושים'. יכול כמוני' פירוש, שלא תעמדו בקדושה בתמידות, 'תלמוד לומר כי קדוש אני – קדושתו למעלה מקדושתכם' על כן צריך להיות בחינת אור חוזר, כדי שתוכלו לקבל. מה שאין כן אתם תוכלו להיות דבקים בתמידות] (עפ"י אוהב ישראל פר' קדושים; אורה לחיים (ולוצב) פר' צו).

ע"פ: 'חודשי חתם סופר; קדושת לוי שה"ש (שחורה אני); נועם אלימלך – לקוטי שושנה שבסוף הספר; קדושת השבת ז עמ' 59.

'האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העולם הבא – הרי זה צדיק גמור'. 'צדיק' נקרא ולא 'חסיד', כי אמנם אמרו (להלן נ' ועוד) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות שלא לשמה, מאידך אמרו (בנדרים סב. והוא מספרי – עקב ס"פ מח) 'למוד מאהבה... עשה דברים לשם פעלם...' [ובספרי שם מחשב גם כן שלא ילמד בשביל הארכת ימים לעולם הבא] (עפ"י חודשי הר"ן; מדרש שמואל אבות א).

א. כענין הזה כתב הגר"ח מבגדד (בן איש חיל' קונטרס שני אליהו – מובא במאור ישראל כאן), לענין המקיים עונג שבת לשם מצוה וגם לשם תענוג עצמו וכיו"ב, שאמנם נחשבת זו למצוה מן המובחר אך מובחר יותר כשכל כוונתו היא רק למצוה.

ב. יש גורסים 'הרי זה צדיק גמור' – אבל צדיק גמור אינו. ע' תוס' רבנו פרץ.

וכן מובא בשם החפץ-חיים (עה"ת, ב'מעשי למלך' צו) ששאלו תלמידו על מאמר זה, וענה לו כי יכול להיות שבשגת המדפיס נדפסו מלים אלו, ובברייתא היה כתוב בראשי תבות 'צ"ג' והיינו 'צדקה גמורה' והמדפיס טעה והדפיס 'צדיק גמור'.

ג. בספר דברי סופרים (לר"צ הכהן, ד) כתב על דברי ה'מדרש-שמואל' הללו: כל זה כשכוונתו לעצמו, שיהא בן עולם הבא, כי אין הפרש בין כוונה לקבלת פרס בעולם הזה או פרס לעולם הבא, אבל מה שהוא עיקר עולם-הבא, שנהנים מזיו השכינה – זה אינו להנאת עצמו, ואף בעולם הזה מי שזוכה לכך והוא בכלל 'שכר מצוה מצוה', ולשכר כזה יש לצפות וזהו 'לשמה' גמור שעושה מאהבה, שרוצה לזכות על ידי זה לאהבת השי"ת. וע"ע באר שבע סוטה יד.

– פרש רש"י: 'צדיק גמור – בדבר זה. ואין אומרים שלא לשמה עושה אלא קיים מצות בוראו שציוהו לעשות צדקה ומתכוין אף להנאת עצמו שיזכה בה לעולם הבא או שיחיו בניו'. מהלשון יש מקום לשמוע ש'ומתכוין אף להנאת עצמו' מתייחס על האמור מקודם 'שציוהו...', כאילו כך היא צורת המצוה, שיתכוין לעשות רצון ה' ושיתכוין גם להנאת עצמו באותם שני הדברים: לזכות לעולם הבא ושיחיו בניו

'להכניסו' לפני המילה (שו"ת הרי"ף רצג; רבנו שמואל מבעלי התוס'). וי"א שאין להקפיד בדבר לברכה לפני המילה או לאחריה (רב האי גאון; שו"ת הרמב"ם שלב). ע"ע בשבת קלו.
 ה. ברכת האירוסין; יש אומרים עפ"י המנהג לברך אחר הקידושין, אם משום שהיא כברכת השבח (עפ"י תוס'), אם משום החשש שמא יחזור בהם (עפ"י ראב"ד הל' אישות ג, כג; שו"ת הרשב"א ח"ד רו. ורמב"ן הביא מהירושלמי כל הברכות מברך עובר לעשייתן חוץ מקידושין בביאה).
 ואולם הרי"ף (בתשובה רצג) והרמב"ם (אישות ג, כג) כתבו לברך לפני הקדושין. ולזה הסכימו הרמב"ן (בחידושו כאן) והרא"ש (בשו"ת, כו, א). וכן נוהגים עתה (ע"ע תשב"ץ ח"ב עד; חכמת שלמה; חרדשי הנצי"ב).

ברכות הנישואין שהן ברכות השבח, מברכים אותן לאחר הכניסה לחופה, וכן נראה מדברי בה"ג. ואולם הרמב"ם כתב (אישות ב) לברכן קודם נישואין, וכן דעת הרמב"ן, מפני שחופה ייחוד היא וצריכה שתהא ראויה לביאה, וכלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה (מובא בר"ן. והמאירי נקט כדעה הראשונה).

ו. ברכת כיסוי הדם; לדעת בה"ג מברכים אותה לאחר הכיסוי, לפי שהכיסוי הוא סיוע ענין השחיטה ומצוותה, לכך אין לברך הברכה קודם הכיסוי שאז הוא כבאמצע המצוה אלא בסוף. והרמב"ם והרא"ש חולקים. וכן הסכימו הפוסקים (יו"ד כח. ע' בבאור הענין בבית הלוי ח"ב יד ובאבי עזרי סוף הלכות שחיטה).

וגם ברכת השחיטה עצמה, ישנה דעה בירושלמי (ברכות ט, ג) לברך אחר השחיטה, שמא תתגבל בשחיטתה ונמצאת ברכה לבטלה. ואולם אין הלכה כן. ומ"מ כתבו הפוסקים שאם היתה ריעותא של חשש טריפות בבהמה, יש לברך רק אחר השחיטה כשתמצא כשרה, ובלבד שיהא בסמוך לשחיטה (עפ"י או"ז, הג"א ריש חולין; יו"ד יט).

וכן נחלקו הראשונים בברכת הדלקת נרות שבת, אם מברכים לפני ההדלקה או לאחריה, כי בברכה הריהי מקבלת את השבת ושוב לא תוכל להדליק. ולכן נוהגות הנשים לפרוס ידיהן אחר ההדלקה ומברכות ואז מסלקות ידיהן, שבכך הרי זה כעובר לעשייה (ע' רמ"א או"ח רסג, ה).

ז. לא בירך עובר לעשייתן; לדעת הרמב"ם לא יברך לאחר העשייה. ואין כן דעת האור-זרוע (מובא בהגהות אשר"י פ"ק החולין ב). וע"ע שאגת אריה כו; אבי עזרי סוף הלכות ברכות והלכות אישות ג, כג.

דף ח

טו. א. באיזה אור בודקים את החמץ?

ב. מה דין בדיקה בחצר, באכסדרה ובבית מואר?

ג. אלו מקומות המפורטים בגמרא שאין לחוש בהם לחמץ ואינם צריכים בדיקה?

ד. האם צריך להכניס ידו לחורים ולסדקים לבדוק שאין בהם חמץ? ומה הדין בחור שבין אדם לשכנו?

ה. מרתף יין שאדם מסתפק ממנו לשלחנו – כמה צריך לבדוק בו?

א. בודקים את החמץ לאור הנר, לא לאור החמה (שאם לא בדק בלילה ובודק ביום – יבדוק ביתו לאור הנר המאיר בפנינות החשוכות ובחורים ובסדקים), ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה [שאף על פי שאורה רב מאור הנר, אי אפשר להכניסה לחורים ולסדקים (רב נחמן בר יצחק) ואין אורה מועיל כנר לפנייה אלא לאחריה (רב זבד). ועוד, מתוך שהוא ירא שלא יבעיר הבית אין לבו נתון יפה על הבדיקה (רב פפא), וגם אורה אינו נמשך כנר אלא קטוע וקופץ (ריבנא)].

א. נוהגים באשכנז שאין בודקים אלא בנר שעוה, אבל לא בנר של חלב – שלא יטוף על הכלים, ולא בשל שומן – שלא יטוף על כלי החלב, ולא בשל שמן – שמא יטיף על הבגדים, וגם אי

רכב

- אפשר להכניסו לחורים וסדקים (עפ"י רא"ש). אבל בדיעבד או בשעת הדחק שאין לו נר שעוה – בודק גם בהם (עפ"י ב"ח פר"ח והגר"ז, ודלא כמג"א שהחמיר בנר שמן אף בדיעבד).
- ב. שני נרות קלועים, וכן שתי פתילות בנר אחד – דינם כאבוקה (עפ"י פוסקים או"ח תלג, ב).
- ג. הסכמת הפוסקים (ע' משנ"ב תלג סק"ט עפ"י המג"א ופר"ח ועוד, דלא כט"ז) שאם בודק לאור האבוקה – חוזר ובודק לאור הנר. וצריך לברך שוב כי בדיקתו לאור האבוקה אינה בדיקה כדינה. ואולם במקום שאין שם חשש שריפה, כגון בבית אבן, לפי טעם אחד בגמרא יצא ידי בדיקתו, הלכך יש לחוש לכל הטעמים לענין ברכה (עפ"י חדושי חתם סופר). ונראה לכאורה שאם לא הפסיק ביניהם לא יברך שוב על בדיקת הנר, כי ברכתו הראשונה היה לה על מה לחול הגם שבדק לאור האבוקה, שמ"מ התחיל לבדוק אעפ"י שאין זו בדיקה שלימה.
- ד. בדיקה לאור פנס חשמלי; הגר"ע יוסף שליט"א מורה ובא להתיר במקום הצורך. ומובא (בהגדה של פסח 'ארזי הלבנון') שהגר"מ פיינשטיין היה מברך ומתחיל לבדוק בנר, ומיד היה מכבה וממשיך בדיקתו לאור פנס כיס. ואילו בשם הגר"י קמינצקי מובא (דברי חכמים 407) שאין לבדוק לאור פנס.
- ה. אף מי שלא בודק במועד ובודק לאחר המועד – יבדוק לאור הנר, וגם אם בודק ביום (עפ"י רוקח רסו; ב"ח וט"ז תלה סק"ב).

- ב. אמר רבא: חצר אינה צריכה בדיקה, מפני שהעורבים מצויים שם. אכסדרה (= מקורה ופרוצה בצד) – לאורה נבדקת. וכן בחדר כנגד הארובה (אפילו בחורים ובסדקים. ריא"ז) – בודק לאור היום. אבל בצדדים – צריך נר.
- א. דוקא אמצעיתה של חצר אינה צריכה בדיקה אבל חורים שבחצר צריכים (רמב"ם, ר"ן, דרשות ר"ח או"ז כא). ויש חולקים (ע' רבנו מנוח ב, ד).
- ב. כתבו פוסקים שאם יש ודאי חמץ בחצר, אין לסמוך על העופות המצויים שם וצריך לבדוק ולבערו (סמ"ק; שו"ע תלג, ו). ויש מתירים אפילו בודאי חמץ קודם זמן הביעור, ואף לכתחילה מותר לדעתם להניח חמץ קודם שעת הביעור על סמך ההנחה שהעופות יאכלוהו (עפ"י מג"א בדעת הרמ"א; לבוש וח"י). ויש מקלים רק בחמץ של הפקר (עפ"י ט"ז וב"ח), או רק בעורבים הבאים מבחוץ שדרכם ליטול הפירורים החוצה (עפ"י מג"א).
- ג. לכתחלה אין לבדוק אלא בלילה, אבל אם בודק ביום – בודק האכסדרה לאור היום (כן נקטו המג"א והט"ז ועוד; משנ"ב תלג סק"ז). ויש שכתבו על פי רש"י שגם לכתחלה רשאי לבדוק האכסדרה ביום קודם י"ד. ויש סוברים שאף יכול לדחות בדיקתה ליום י"ד. ויש מי שכתב בדעת הרמב"ם שאפילו ביום לכתחילה יבדוק האכסדרה לאור הנר, ורק בדיעבד אמר רבא שיצא ידי חובה.

- ג. חורי בית העליונים והתחתונים (פחות משלשה טפחים. טור), שאינם נוחים לשימוש (ואין שם תינוקות העלולים להכניס שם חמץ. עפ"י ראב"ד ומאירי; מג"א תלה סק"ח) – אין צריך לבדקם (ואין חוששים שעכבר או חולדה גררו לשם חמץ והשאירוהו. כותנן ט. ובתוס' ועוד). אבל חורים אמצעיים – צריך.
- א. חורים שידוע שנשתמשו בהם, אפילו רק פעם אחת – צריכים בדיקה (ח"י תלה סק"ט ועוד).
- ב. חורים וסדקים שבקרקעית הבית – צריכים בדיקה, שיש לחוש שמא נפל ונתגלגל לשם מעט חמץ (שו"ע הגר"ז תלה, יח).

מקומות נוספים שאמרו אינם צריכים בדיקה: גג היציע – שהוא משופע, וכן גג המגדל (= ארון, שמשמשים בתוכו ולא מעליו), ורפת בקר (שם היה שם חמץ – הבהמות אכלוהו), ולולים, ומתבן,

ואוצרות יין שאין מסתפקים מהם לצורך הסעודה, ואוצרות שמן אפילו מסתפקים מהם – מפני שהכמות הנצרכת לאכילה ידועה מראש ואין אדם עומד מתוך הסעודה להביא שמן מהאוצר. (כן גרסנו בגמרא, אבל הרמב"ם גורס שאין הבדל בין שמן ליין, שאם מסתפק מהם צריכים בדיקה).

אבל אוצרות יין שמסתפק מהם – צריכים בדיקה [שאיין קבע לשתייה ופעמים השמש בא באמצע הסעודה ופתו בידו]. ועשו אוצרות שחר בכבל כאוצרות יין בארץ ישראל – במסתפק. וכן פרטו בגמרא אוצרות שונים החלוקים בדיניהם; יש הדומים לאוצרות שמן ויש הדומים לאוצרות יין – הכל לפי הרגלי השימוש בהם.

א. בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה, אם מפני סעודות של מצוה הנעשות שם, או מפני התינוקות (ראשונים עפ"י הירושלמי).

ב. כתב מהרי"ל (מנהגים, בדיקת חמץ ג): לדין כל החדרים והעליות המרתפים והאוצרות צריכים בדיקה מאחר ומשתמשים בכולם, ופעמים עומד מתוך הסעודה ופתו בידו והולך שמה. ואפילו בית העצים והגחלים – אם אין שם עופות האוכלים את החמץ.

רשב"ג אומר: מטה החולקת בתוך הבית ומפסקת – צריכה בדיקה. ובברייתא אחרת שנינו בשם רשב"ג, מטה המחולקת שעצים ואבנים סדורים תחתיה ומפסקת – אין צריך בדיקה. ותירצו: לא קשה, כאן במוגבהת וכאן בשאינה מוגבהת.

רש"י: אם יש חלל מרובה תחתיה – נוחה תשמישה וצריכה בדיקה. ואם לאו – אינה צריכה. תוס': הנידון הוא במטה המפסקת מכותל לכותל, ואם נוח לעבור דרכה לעבר השני, תחתיה או על גבה – צריך בדיקה מאחריה, ואם לאו אין צריך. אבל תחת המטה או מעליה – צריך בדיקה (מהר"ם חלאווה, עפ"י הירושלמי).

ד. כל החורים שאדם משתמש בהם, צריך להכניס ידו לבדקם.

חור שבין אדם לחברו – כל אחד בודק עד מקום שידו מגעת, והשאר מבטל בלבו ודיו. חור שבין יהודי לגוי – בודק עד מקום שידו מגעת, והשאר מבטלו בלבו. פלימו אומר: אינו בודק כלל מפני סכנת כשפים (- שלא יאמר הנכרי כשפים הוא עושה לי. רש"י). [וכן העמיד רב נחמן בר יצחק את הברייתא הסתמית, כפלימו. ומבואר בגמרא שזהו בכלל 'שכיח היוקא' ולכן אף העוסקים במצוה יש להם לחוש לו].

הלכה כפלימו שאין צריך לבדוק שם אבל צריך ביטול, שבסכנה הולכים אחר המיקל (רא"ש). ואפילו אם יש שם ודאי חמץ, אינו צריך להוציאו כלילה אלא בודקו ביום (שאו אין חשש סכנה), וצריך ביטול (עפ"י פוסקים תלג, ז).

גל אבנים, כגון כותל שנשתמש בו בחמץ ונפל; אין מחייבים אותו להכניס ידו לחורים ולסדקים משום סכנת עקרב, אלא בודקם למראית עינו. ואף על פי ששלוחי מצוה אינם ניזוקים – שמא לאחר שבדק החמץ, יתור אחר דבר קטן שאבד לו שם ועתה כבר אינו עסוק במצוה ועלול הוא להינזק (רב אשי).

א. כתבו התוס': זה דוקא בשאין ידוע שיש שם חמץ, אבל בחמץ ידוע והכלב יכול לחפש אחריו (- פחות משלשה טפחים) – צריך אף לשכור פועלים שיפנו את האבנים בכלים (וכ"ה בטשו"ע תלג, ח).

והנצי"ב (י): כתב בדעת רש"י שאפילו יש שם חמץ ודאי, אם יש סכנת עקרב – אפשר שאינו חייב להוציא ממון לשכור פועלים לפנות.

ויש אומרים לאידך גיסא; גם בשאין ידוע אם יש שם חמץ, יש לשכור פועלים ולודא שאין שם חמץ או להוציאו, אלא שאין צריך לבדוק שם לאור הנר (עפ"י ב"ח תלג).

ב. הרי"ף והרמב"ם השמיטו הלכה זו. ויש מי שכתב שלהלכה נוקטים לחייב בדיקה בכגון זה (ע' שער המלך חמץ ב,ה).
ג. מסתבר שגם על בדיקת חורים שיש בהם סכנה – יש לברך עליה, הגם שאין מכניס ידו לחורים אלא בודק למראית העין, כי כך היא טיב הבדיקה המחויבת לאותו מקום (עפ"י ברכת שמעון הערה ס).

ה. מרתף יין שמסתפק ממנו, ויש לחוש שהשמש נכנס לשם ופתו בידו – צריך בדיקה בחלקו ולא בכולו; – בית שמאי אומרים: שתי שורות על פני כל המרתף. לדברי רב יהודה היינו שתי שורות בחזית זו לפנינו מזו, מהארץ ועד שמי קורה. לרבי יוחנן, שורה אחת בחזית הרואה פני הפתח ושורה אחת הרואה את התקרה – על פני כולו.
בית הלל אומרים: שתי שורות [בוודות] החיצונות שהן העליונות – לרב היינו השורה העליונה החיצונית וזו שלמטה הימנה, ולשמואל – עליונה ושלפנים ממנה. רבי חייא שנה כרב, ושאר כל התנאים – כשמואל. וכן הלכה.
כן היא הגירסה בגמרא לפנינו (וברי"ף), שהלכה כשמואל. וכן פסקו רב שרירא ורב האי גאונים, רבי יצחק בן גיאת, רבנו אפרים מהר"ם חלאווה וריא"ז [יש מנמקים שלא אמרו הלכה כרב באיסורים כאשר נחלק עם שמואל אליבא דתנאי]. ואולם הרמב"ם רא"ש וטשו"ע (תלג, ט) נקטו כרב (ע' צ"ח; בהגר"א ובאה"ל שם).

טז. א. מנין ששלוחי מצוה אינם ניזוקים? האם כלל זה אמור גם כאשר הנזק מצוי? כשמקיים המצוה שלא לשמה? בחזרתו מן המצוה?

ב. מי שאין לו קרקע – האם הוא עולה לרגל שלש פעמים בשנה?

א. אמר רבי אלעזר: שלוחי מצוה אינם ניזוקים, לא בהליכתם ולא בחזירתם. וכמו ששנה איסי בן יהודה ללמוד מולא יחמד איש את ארצו בעלתך לראות... ונאמר ופנית בבקר והלכת לאהליך – מלמד שתמצא אהלך בשלום, הרי שאף בחזרתו לא יימצא נזק לרכושו, וכל שכן לאדם עצמו שאין דרכו ליוזק. ומסופר בגמרא ששאלו את רב תלמידיו אודות חזרתם מבית המדרש למגוריהם בחושך והשיב להם שאינו יודע, ורק בהליכה הורה להם שלא לחוש (ולגרסת ר"ח, אמר להם שלא יינזקו לא בהליכתן ולא בחזרתן). במקום שההזק מצוי (לגרסת רבנו חננאל: שההזק קבוע. וכ"ה לפנינו ביומא יא. וע"ש בחדושי הנצי"ב), גם שלוחי מצוה יש להם לחוש שמה יינזקו שנאמר ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני... הלכך לדעת פלימו אין לבדוק חמץ לאור הנר בחור שבין יהודי לגוי, בגלל סכנתו. [וכיוצא בזה אמרו (בקדושין לט): אודות עליה בסולם רעוע כדי להביא לאביו גוזלות].

א. משמע בגמרא שגם שלוחי מצוה דרבנן אינם ניזוקים. וכן כתב הפרי-מגדים (תלג במ"ד. ברכת שמעון).

ב. מי שמפקיר עצמו באהבת הש"י, למעלה מן הטבע האנושי – אפילו במקום שההזק מצוי אינו ניזוק (עפ"י הנצי"ב).

מבואר בגמרא שישאל העושה מצוה, גם אם יש בכוונתו מטרה נוספת, כגון שבודק חמץ ובתוך שהוא עוסק בבדיקתו מחזור אחר מחט שאבדה לו (ובלבד שלא יסיח דעתו באותה שעה מבדיקת החמץ. ער"ח) – הריהו בכלל 'שלוחי מצוה' (כי מכל מקום כוונתו גם לקיים מצות בוראו, כדתניא: האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העולם הבא – הרי זה צדיק גמור. ובישראל ולא בעכו"ם, שאינו קורא רכה

תגר אם לא נעשה רצונו. ראש השנה ד. יש מי שכתב שרק בצדקה נחשב 'צדיק גמור' אבל בשאר מצוות אינו בכלל זה אלא שנתקיימה המצוה מכל מקום. הגהות ר"א לנדא שם].

א. מוכח בגמרא שאם כוונתו רק להנאת עצמו, אף על פי שהמצוה מתקיימת בכל אופן, כגון נתינת צדקה כאשר כל מטרתו רק לצורכו – אין זה נחשב 'שליח מצוה' (קובץ שעורים. וע' בית ישי סוס"י לג).

ב. מצוה שיוכלה להתקיים במקומה, והולך לעשותה במקום אחר – נראה שאין זה בכלל 'שלוחי מצוה' (כן יש לשמוע מהתוס' ד. ד"ה שנאמר) שכתבו שהשכמת אברהם בבוקר האמורה בהפיכת סדום אינה נחשבת דבר מצוה. והרי הלך להתפלל שם במקום אשר עמד שם לראשונה).

ג. עוד בענין הגנת המצוה מן ההזקות – ע' בסוטה כא. וע"ע קהלת ה; או"ח תנה; תשב"ץ ח"א ג; שו"ת חכם צבי א; שדי חמד (דברי חכמים פב); ברכת שמעון – הערות סב סג.

ב. אמר רבי אמי: כל אדם שיש לו קרקע – עולה לרגל, ושאין לו קרקע – אין עולה לרגל (כן דרשו מיתור הכתוב ולא יחמד איש את ארצו בעלתה...).

א. הרמב"ם השמיט הלכה זו. והמאירי סתם כאן בפירוש שגם מי שאין לו קרקע חייב לעלות. וי"א שפסקו דלא כרבי אמי על סמך סוגיות אחרות (ע' צל"ח; חדושי הנצי"ב ריש הגיגה ובהו"א קכט,ג).

ב. יש אומרים שלא פטרו מי שאין לו קרקע אלא מלעלות לירושלים, אבל אם כבר נמצא בה – חייב ליראות בעזרה (חדושי הנצי"ב ושפת אמת ריש הגיגה).

ג. יש אומרים שאפילו יש לו קרקע בחו"ל, כל שאין לו בארץ פטור מן הראיה (עפ"י טורי אבן הגיגה ג. – עפ"י דברי הירושלמי (הוריות א, ב) שהדר בחו"ל פטור מן הראיה. וכן יש מפרשים את דברי התוס' לעיל ג: ע"ש בחדושי הנצי"ב ורא"מ הורביץ).

ד. קטן, חייב אביו לחנכו בראיה, ואעפ"י שאין לקטן קרקע (עפ"י טו"א הגיגה ו).

ה. משמע מדברי התוס' (ג:) שכשם שפטור מראיה כך פטור מפסח. ויש שתמחו על חידוש זה. ויש שהסבו דבריהם לכוונה אחרת.

דף ט

יז. א. האם חוששים לגרירת חמץ על ידי עכבר או חולדה, במקום שהם מצויים שם? הבודק את החמץ ולא הצניע את חמצו – האם חייב לשוב ולבדוק?

ב. ציבורים של מצה ושל חמץ לפנינו, ובא עכבר ונטל מאחד מהם ונכנס לבית – מה הדין?

ג. שני ציבורים, של מצה ושל חמץ, ובאו שני עכברים, אחד נטל מצה ואחד חמץ ונכנסו לשני בתים, אחד בדוק ואחד שאינו בדוק – מה הדין?

א. אין חוששים שמא גררה חולדה מבית לבית, או באותו בית ממקום שאינו בדוק למקום בדוק. אבל אם ראינו שנטלה חמץ ונכנסה לבית – צריך בדיקה.

א. כן דייקו בגמרא וכן פסק הר"ף. אך לפי תירוץ אחד בתוס' (בד"ה כדי) יוצא שלפי ה'אבעית אימא' בגמרא, אם ביטל את החמץ, גם אם ראינו שנטלה יש לתלות שאכלתו כי בדרבנן יש לומר ספק מוציא מידי ודאי (ובתוס' רבנו פרץ כתב על תירוץ זה שהוא דחוק. וכן מהר"ם חלאווה דחאו).